
УДК 811.161.2'374

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
"УКРАЇНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ
В ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ:
ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ТИПОЛОГІЯ".
ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПРОФЕСОРА ЛАРИСИ ГРИГОРІВНИ СКРИПНИК
(м. Київ, 12–13 травня 2011 року)**

12–13 травня 2011 року в м. Києві відбулася Міжнародна наукова конференція "Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія", що її організував Інститут української мови НАН України з посвятою відомому українському мовознавцеві, фразеологу та лексикографові Ларисі Григорівні Скрипник (21.04.1921 – 13.08.2004). У конференції взяли участь 120 науковців з 14 міст України, з Росії (Москва, Санкт-Петербург), Білорусі (Мінськ, Гродно).

На конференції обговорено важливі теоретичні та практичні питання лексикографії як провідної галузі мовознавства, зокрема проблеми історичного, перекладного, авторського (письменницького), комп'ютерного словникарства, національно-культурної специфіки лексикографічної практики. У доповідях представлено засади створення нових типів словників, окреслено проблеми лексикографічного опису діалектів, презентовано нові наукові проекти. Підкреслено важливість творчого доробку Л.Г. Скрипник для розвитку української фразеології та фразеографії, виокремлення й становлення фразеології як самостійного лінгвістичного напрямку.

Відкриваючи конференцію, директор Інституту української мови НАН України д. ф. н., проф. **П.Ю. Гриценко** зазначив, що в добу інфор-

© І.С. ГНАТЮК, І.А. САМОЙЛОВА, 2011

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2011, № 3

93

матизації й знань роль якісних словників різних типів відчутно зростає. Обсяг інформації, глибина її осмислення та зручне для користувача упорядкування визначають цінність словника як специфічного наукового продукту. Зростає роль і відповідальність лексикографів у формуванні мовних норм, їх поширенні. Нормативності словників в українській науковій традиції завжди надавалося особливого значення, що засвідчує і доробок проф. Л.Г. Скрипник. П.Ю. Гриценко висловив сподівання на поглиблення теорії лексикографії, зокрема і через лексикографічну критику, формування якої є одним з пріоритетних завдань конференції.

У доповіді «**Відповідальність перед словом: Лариса Григорівна Скрипник та її філологічна спадщина**» *І.С. Гнатюк* (Київ) окреслила життєвий і творчий шлях талановитої дослідниці та її внесок у розвиток українського мовознавства, у формування української школи фразеологів. Констатовано, що Л.Г. Скрипник була співавтором і співредактором усіх знакових українських лексикографічних праць другої половини ХХ сторіччя.

Л.Т. Масенко, С.Я. Єрмоленко, О.Д. Пономарів, Г.А. Скрипник та В.І. Скрипник у своїх виступах донесли до учасників конференції хвилюючі спогади про неповторну і яскраву особистість незабутньої колеги, близької людини, матері.

Ю.Ф. Прудід (Сімферополь) у доповіді «**Історія української фразеології (II пол. ХХ — поч. ХХІ ст.)**» схарактеризував розвиток української фразеології від часу становлення її як окремої лінгвістичної дисципліни до 90-х років ХХ ст., підкресливши значення фундаментального дослідження Л.Г. Скрипник «Фразеологія української мови» (К., 1973) для становлення цієї науки в Україні.

Н.Д. Бабич (Чернівці) у доповіді «**Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній фразеології**» зупинилася на проблемних питаннях фіксації фразеологічного матеріалу в словниках. На думку дослідниці, на часі створення універсального фразеологічного словника і діалектної, і літературної мови, до якого, крім власне фразеологізмів, увійшли б паремії, крилаті вислови, образні порівняння і под.

Н.Ф. Клименко (Київ) у доповіді «**Новогрецько-українські паралелі у фразеологічному полі виразників розумової діяльності**» виявила цікаві випадки змістового, образного, структурного та оцінно-стилістичного паралелізму фразеологізмів з компонентом *голова* та його синонімами *розум, думка, гадка* у двох зіставлюваних мовах.

І.О. Малишева (Санкт-Петербург) у доповіді «**О проекте “Лексический фонд русского языка XVIII века”**» узагальнила досвід роботи над створенням електронного лексичного фонду російської мови, що формується на основі писемних пам'яток ХVІІІ ст.

М.Г. Железняк (Київ) у доповіді «**Роль українських енциклопедичних видань у розвитку вітчизняної лексикографії**» продемонстрував зв'язок традиційної лексикографії з укладанням великих національних енциклопедій, ознайомив присутніх з головними науковими

проектами, над якими працює очолюваний доповідачем Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.

У доповіді **"Реєстр як визначальний параметр тлумачного словника української мови"** *П.Ю. Гриценко* (Київ) обґрунтував тезу про необхідність у сучасних технологічних (комп'ютерних) умовах здійснити докладне лексикологічне обстеження сучасного сукупного українського тексту задля виявлення тієї лексики, яка з різних причин опинилася "поза словником" — не представлена не тільки у «Словнику української мови» в 11 томах, а й у новіших працях цього типу. Творення "нових" (часто — старих) словників, які так само оминають проблему повноти національного лексикону, має поступитися місцем словникам зі справді оновленими реєстрами. У доповіді наведено численні приклади лакуарності словників. Забезпеченню повноти (а не звітної кількості лексем, чим нерідко хизуються деякі автори) реєстрів нових словників необхідно підпорядкувати лексикографічну критику та практику лексикологічного вивчення текстів.

За останні 20–25 років в українському лексиконі відбулися глибокі зміни. Лексичні картотеки не встигають фіксувати мовних інновацій. До корпусу української мови залучають джерела, які були заборонені в 20–30-х роках ХХ ст., діаспорні видання. Перш ніж укласти тлумачний словник, необхідно провести значну підготовчу роботу, зокрема спрямувати зусилля за такими напрямками: моделювання сучасного лексичного корпусу на підставі суцільного обстеження текстів для пошуку незафіксованої лексики та лексичних зв'язків.

В.В. Німчук (Київ) у доповіді **«Дещо про прогрес у словниковій справі»** звернув увагу на відсутність чітких засад формування реєстру I тому «Словника української мови» (в 20 томах), що негативно позначилося на якості цієї лексикографічної праці. Доповідач підкреслив, що подана в Словнику неповна паспортизація ілюстрацій недопустима в словникові академічного типу. В таких тлумачних словниках доцільно регулювати використання запозичень, переважно має бути загальноживана лексика. Лексикограф не повинен сам створювати слова, що спостерігаємо в I томі, а лише фіксувати лексику, наявну в писемному та усному літературному мовленні. У новому поколінні словників повинен бути піктографічний параметр, етимологія.

Про суттєві недоліки використаної нової лексикографічної праці, підготовленої в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України, йшлося в доповіді *Є.А. Картіловської* (Київ). Головним із них доповідачка вважає відсутність чіткої продуманої концепції словника, стратегії розв'язання гостродискусійних фундаментальних проблем лексикографічного моделювання української мови в її новому стані. Знайомство з текстом I тому переконало в тому, що його укладачі створюють черговий варіант СУМа-11. Новий академічний тлумачний словник стане окрасою нації лише тоді, коли в ньому буде акумульовано науковий досвід Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні, покликаних відповідати за якість мов-

ної основи словника, а Український мовно-інформаційний фонд забезпечуватиме працю мовознавців надійною фактографічною основою, передусім Національним лінгвістичним корпусом, і відповідним інструментальним апаратом.

О.Д. Пономарів (Київ) у виступі «**Що нового в новому словнику?**» піддав критиці практику «укладання нового словника поверх старого», водночас зазначивши, що таке укладання можливе лише за умови, якщо використовують матеріали 11-томного Словника української мови після усунення з нього недоречностей, зумовлених суб'єктивними та об'єктивними чинниками. Доповідач звернув увагу на переобтяженість щойно виданого I тому «Словника української мови» лексикою іншомовного походження, висловив сумнів щодо надійності та достатності ілюстративної бази, коли замість цитат із творів українських митців слова укладачі посилаються на безадресну науково-популярну й навчальну літературу. Аби новий словник не виявився погіршеним варіантом Словника української мови в 11 томах, над наступними томами, на переконання доповідача, треба ретельно попрацювати, залучивши нових укладачів та фахово підготовлених рецензентів.

А.П. Загітко (Донецьк) у доповіді «**Функційна і типологічна граматики частки: лексикографічний аспект**» наголосив на важливості підготовки системоорієнтованих лексикографічних праць — граматичних словників, поштовх до створення яких дає сучасна теоретико-граматична думка. Без опрацювання граматичної теорії неможливе ні адекватне тлумачення одиниць у словнику, ні формування їхнього викінченого реєстру, ні структурування матеріалу словника. Тому створення граматичного словника, зокрема словника часток, можливе в опорі на відповідне тлумачення категорійного статусу цієї частини мови, кваліфікацію її ємності, діагностування аналітичних виявів тощо. Доповідач запропонував модель лексикографічного опрацювання часток.

А.М. Нелюба (Харків) у доповіді «**Словотвірні інновації: стан і перспективи лексикографування**» поділився досвідом створення словників словотвірних інновацій, порушивши питання авторського права. Загроза побачити власний лексикографічний продукт під чужим прізвищем нависає і над невеликими авторськими словниками, і над фундаментальними академічними працями, вона стає болючою морально-етичною проблемою сучасного лексикографічного процесу.

С.С. Волков (Санкт-Петербург) у доповіді «**Словарь языка М.В. Ломоносова как новаторский тип авторского словаря**» ознайомив присутніх з цікавим проектом Російської академії наук — створенням універсального лексикону ідіолекту Михайла Ломоносова, 300-річчя від дня народження якого відзначаємо цього року. Особливістю Словника ідіостилю М.В. Ломоносова є полірегістровість, оскільки джерельну базу праці становлять тексти, створені різними мовами, а не лише російською, різних стилів, різних реєстрів. Доповідач докладно зупинився на засадах формування реєстру Словника.

Л.В. Ричкова (Гродно) у доповіді «*Единицы иноязычного происхождения в общефилологических толковых словарях белорусского языка*» загострила увагу учасників конференції на проблемах, які ще не мають однозначного розв'язання в лінгвістиці: яке мовне явище вважати запозиченням; різновиди й типи міграційних елементів; різновиди й типи іншомовних слів як регулярно запозичуваних мовних одиниць; засвоєння лексеми в мові-реципієнтові та різні сторони цього процесу; ознаки засвоєння іншомовного елемента; причини засвоєння.

В.К. Щербін (Мінськ) у доповіді «*Толковая лексикография Беларуси*» проаналізував тлумачні словники білоруської мови за п'ятьма типами: 1) академічні тлумачні словники; 2) тлумачно-історичні словники; 3) тлумачно-граматичні словники; 4) шкільні тлумачні словники; 5) прикнижкові тлумачні словнички (невеликого розміру). Доповідач наголосив на необхідності створення великого академічного тлумачного словника білоруської мови загального типу, який відобразив би лексику білоруської мови в широкій історичній перспективі та без надмірних нормативних обмежень.

В.І. Критська (Київ) у доповіді «*Засади опису словозміни в Граматичному словнику української літературної мови. Словозміна*» висвітлила принципи подання опису парадигми — флексійних наборів, схем наголошування, морфонологічних змін — до кожної змінюваної лексеми з використанням спеціально розробленої формальної метамови; підкреслено, що підготовлений граматичний Словник є першим зведеним словником такого спрямування в українській лексикографії.

Д.В. Січинава (Москва) у доповіді «*Корпусна лінгвістика і розвиток лексикографії: нові принципи укладання тлумачних та перекладних словників*» ознайомив із напрацюваннями у створенні паралельних українсько-російських та російсько-українських корпусів. Наголошено, що розроблення паралельного корпусу, тобто електронного анотованого корпусу, до якого, крім оригінальних текстів залучено їхні переклади, є новим напрямком у галузі корпусної лінгвістики, який швидко поширюється в Європі та світі. Такі корпуси використовують у перекладній лексикографії, порівняльних лексичних та граматичних дослідженнях, під час вивчення теорії та практики перекладу, в розробленні систем автоматизованого перекладу.

М.В. Жуйкова (Луцьк) у доповіді «*Фреймове моделювання у фразеології*» розглянула українські фразеологічні одиниці із залученням понять когнітивної лінгвістики *фрейм*, *слот*, *скрипт*, *фреймова модель*, підкресливши, що методику когнітивних досліджень у сфері фразеології застосовують ще недостатньо.

13 травня учасники конференції взяли участь у засіданнях чотирьох секцій: «*Актуальні проблеми сучасної фразеології*», «*Фразеографія. Діалектна фразеологія*», «*Сучасна лексикологія та лексикографія. Термінологія та термінографія*», «*Історична лексикологія та лексикографія. Описова лексикологія та лексикографія. Ономастика*». Проблемама семантики, моделювання, структури, наголошування, походження фразео-

логізмів, джерельної бази української фразеології були присвячені доповіді С.С. Єрмоленка (Київ), М.В. Скаб (Чернівці), М.П. Баган (Київ), М.О. Вакуленка (Київ), В.Б. Задорожного (Київ), О.В. Іваненка (Київ), Г.С. Кобиринки (Київ), Ю.М. Леbedенко (Харків), Р.В. Міняйла (Луганськ), Л.В. Савченко (Сімферополь), Т.В. Цимбалюк-Скопненко (Київ), Л.Ф. Шербачук (Сімферополь), І.А. Прядко (Київ), Я.В. Бечко (Київ), Л.І. Дідун (Київ). Фразеологізми на матеріалі творчої спадщини Анатолія Свидницького, Михайла Грушевського, Пантелеймона Куліша розглядали Б.О. Коваленко (Кам'янець-Подільський), Ю.Л. Каленчук (Київ), Л.Ф. Устенко (Київ). Питання сучасної фразеографії висвітлювали Л.О. Ткач (Чернівці), Н.В. Хобзей (Львів). Про фразеологізми на матеріалі українських говірок доповідали Н.В. Кирилкова (Рівне), І.В. Царьова (Луганськ). Обговоренню проблем лексикографічного опрацювання слів, належних до різних стилів, лексико-граматичних класів, з неоднаковою частотністю у вживанні, а саме термінів, неологізмів, іншомовних слів, прикметників, дієслів, прийменників, найменувань адресата мовлення, фольклоронімів присвятили свої доповіді Г.М. Вокальчук (Рівне), Н.О. Данилюк (Луцьк), М.С. Скаб (Чернівці), В.О. Балог (Київ), А.Ю. Габай (Київ), Н.В. Гаврилюк (Рівне), О.А. Кацімон (Київ), Л.П. Кислюк (Київ), А.А. Ковтун (Чернівці), Н.С. Колесник (Чернівці), Л.М. Колібаба (Київ), І.В. Мейзерська (Київ), Н.В. Сніжко (Київ), А.А. Таран (Черкаси), Л.О. Тименко (Київ), О.М. Тищенко (Київ), В.Є. Федонюк (Київ), Г.М. Ярун (Київ), О.С. Боярчук (Київ), О.Д. Гаврилашук (Чернівці), С.С. Солодка (Луганськ). Про роботу над Додатковим томом Словника української мови в 11 т. доповідала Л.В. Мовчун (Київ), напрацювання у тлумачно-перекладній термінографії висвітлювала Л.О. Симоненко (Київ), чинники авторитетності двомовних словників узагалі – В.Ф. Старко (Луцьк), значення перевидань лексикографічних праць – Л.В. Рябець (Київ), розроблення галузевих інформаційно-пошукових тезаурусів – В.І. Шульгіна (Черкаси). Різнібічні питання в розвитку комп'ютерного словникарства, що спирається на нові технологічні засади, в розробленні корпусної лінгвістики розглядали В.А. Широков (Київ), Т.О. Грязнухіна (Київ), О.В. Бугаков (Київ), Н.Б. Осідач (Львів), Ю.В. Романюк (Київ), І.В. Шевченко (Київ), Т.П. Любченко (Київ). Про роботу над історичними словниками доповідали Г.В. Войтів (Львів), О.В. Кровицька (Львів), Ю.В. Осінчук (Львів). Про ономастичну лексикографію йшлося в розвідках Л.Р. Осташ (Львів), Р.І. Осташа (Львів), І.А. Казимирової (Київ), Н.Є. Лозової (Київ), І.А. Самойлової (Київ), Н.Г. Гордієнко (Київ).

На завершальному пленарному засіданні учасники конференції прийняли ухвалу.

Ірина Гнатюк, Ірина Самойлова (м. Київ)

Iryna Hnatiuk, Iryna Samoylova (Kyiv)

THE INTERNATIONAL CONFERENCE "UKRAINIAN LEXICOGRAPHY
IN A PAN SLAVIC CONTEXT: THEORY, PRACTICE AND TYPOLOGY."
ON THE 90TH ANNIVERSARY OF PROFESSOR LARISSA HRYHORIVNA SKRYPNYK
(Kyiv, 12–13 May 2011)